

„...a párizsi levegő, ha nem is tesz szabaddá, szabadabbá igen...”

Beszélgetés Balázs Gáborral

Losonczi Márk: Megannyi helyen olvashatjuk, hogy „Balázs Gábor (Párizs)”, számtalan cikket írtál a francia történelemről, sőt, egy ideig a Népszabadság párizsi tudósítója voltál. Mielőtt rátérnénk a voltaképpeni tárgyra, Párizsra (és Franciaországra), kérlek, mondj néhány szót a városhoz való személyes viszonyodról: hogyan kerültél Párizsba, s miért éppen oda?

Balázs Gábor: Végül is az első lökést Párizs felé mindenképpen az adta meg, hogy igen frankofón családból származom: talán ezért kezdtem el a gimnáziumban franciául tanulni és nem más nyelven. Ez az oka annak is, hogy már igen fiatalon megfogott ez az ország: biztos gyerekesen hangzik (de hát gyerek is voltam), de míg más, történelem iránt érdeklődő kisleány a nagy csaták, hadjáratok, hadvezérek (főszabály szerint ki tudja miért, a második világháború) ejtik rabul, engem a nagy francia forradalom fogott meg és tart fogva tulajdonképpen a mai napig. Gond nélkül meg tudok hatódni még mindig egy szép Saint-Just-szónoklaton, a párizsi *sans-culotte* szekciók valamely fennkölt (ez nem irónia!) vitáján, de szégyenszemre még Robespierre egyes beszédein is. Nyilván ma már „teoretikusan”, máshogy látom ezt az egészet, mint akkor, de ma se ismerek szebb történelmi eseményt ennél a forradalomnál: egyszerűen nem is értem azokat, akik szerint a jakobinusok terroristák voltak, Danton egy korrupt ügyvéd, Desmoulins egy naiv álmodozó, Jacques Roux egy fanatikus örült, vagy éppen Marat egy demagóg gazember... No mindegy.

Szóval mindig is érdekelt a francia történelem, később persze a politika is, a szélesebben vett kultúra: franciás témából írtam a szakdolgozataimat, ilyen-olyan ösztöndíjakkal az egyetemi, majd doktori évek alatt sokszor jártam Párizsban. Végül a kiköltözés teljesen magánjellegű ügy volt (*cherchez la femme*, ahogy mondani szokás), nem vagyok se politikai, se gazdasági kivándorló.

A kiköltözés után kezdtem el dolgozni a *Népszabadságnak*, ami nem volt életem legjobb ötlete... a cikkeimet illető visszhangok ugyan egész jók voltak (ez nem szerénytelenség talán, tekintve az újságírói mezőnyt), de egyre nehezebben bírtam egyrészt a lap rohamos bulvárosodását (a külpolitikai szerkesztőséget pedig egy dolog nem nagyon érdekelte: a politika), másrészt az újság politikai beállítódását. Számomra már maga a zsurnalizmus is elég kompromisszumot jelentett, azonban ha ez még megspékelődik a fentebb említett két tényezővel... Az utolsó csepp a pohárban, ha jól emlékszem, a lap egy cikke volt a romák franciaországi kitoloncolásáról, amelyben lényegében a „fifikás romákról” közöltek egy minden bizonynyal álríportot, akik „felveszik a pár száz eurós kitoloncolási pénzt, és már mennek is vissza Franciaországba”... Azért, hogy egy jobboldali bulvárlapnak írjak: az kicsit sok volt. Így utólag tulajdonképpen csak annyi történt, hogy valószínűleg későn érkeztem. Sokan megénekelték már, hogy a magyar külpolitikai újságírás lényegében megszűnt (nem tudom, Szerbiában mi a helyzet, akár magyarul, akár szerbül), arról se kevesen szóltak, hogy ez milyen szerepet játszik mély provincializmusunkban (és persze még mélyebb politikai-társadalmi gondjainkban).

Végül persze folytattam a Franciaországról szóló mesélést, főként a www.rednews.hu portálon és különböző folyóiratokban – ezeket persze jóval kevesebben olvassák, mindez nem pótolhat egy folyamatos odafigyelést más országok belpolitikájára és így tovább, de hát ez van. A Párizs-hoz fűződő szerelmem pedig nem hogy enyhülne, hanem csak fokozódik: néha kicsit szégyellem is magam, hogy a város történetéről, szociológiájáról, kultúrhistoriájáról, urbanisztikájáról szóló könyveket falva alighanem összehasonlíthatatlanul többet tudok róla, mint Budapestről vagy szülővárosomról, Szegedről. Bár az is igaz, hogy azért ez némileg érdekesebb sztori...

L. M.: Amellett, hogy Párizs rendkívül fontos orientációs pontot jelentett a magyarországi progresszió számára, a magyar jakobinusoktól a Huszadik Századig, a Nyugatig és tovább, jókora párizsi magyar emigráció is létezett, különösen a múlt század 20-as évei óta. Ugyanakkor az emigrációt mindennek nevezhetjük, csak homogénnek nem. Milyen politikai vonatkozásai voltak az emigrálás hullámainak?

B. G.: Igen, volt pár nagy név Rákóczitól az 1848-as emigrációig már korábban is, de az igazi, tömeges (esetenként pár ezer, maximum pár tízezer embert jelentő – a magyarok száma elenyésző nemcsak a dél-európai, a Maghrebből érkező vagy fekete-afrikai bevándorláshoz képest, hanem például a lengyelhez, vagy a kelet-európai zsidó emigránsokhoz ké-

pest is) bevándorlás a húszas évek elejétől volt jellemző. Érdekes és tulajdonképpen 1989-ig fennmaradó tény, hogy ez a magyar emigráció elsősorban és mindenekelőtt politikai alapokon szerveződött és persze strukturalódott. Az említett húszas évekbéli hullám egyrészt az említett magyar progresszió értelmiségi részét jelentette: Illyés Gyula talán irodalmilag nem olyan nagyszerű, de szociográfiai értelemben rém érdekes könyvéből (*Hunok Párizsban*) tudjuk, hogy a magafajta balos diákok hogyan zavarták meg a Horthy-rendszer Collegium Hungaricumának ünnepségeit – Párizsban. Vagy persze egy másik klasszikus, Hevesi András, Simone de Beauvoir „szomorú, furcsa magyarja”, aki ahogy ő maga írja: „Olyan mérhetetlenül egyedül voltam, hogy kínomban megkettőztem magamat: ketten lettünk a magányommal.” És aki végül az életét adja Franciaországért a pár hétig tartó villámháborúban...

De vissza a tényekhez: szóval a másik csoport számban jóval nagyobb jelentőségű volt (azaz pár tízezer embert érintett) a magyar bányászok Észak-Franciaországba és a magyar vasmunkások Párizs külvárosai-ba (elsősorban Billancourt, Puteaux, Suresnes) történő érkezése. Ebben az emigrációban éppúgy szerepet játszottak gazdasági megfontolások, melyek különösen erősek voltak a világháború és Trianon miatt mélyponton levő Magyarországból való távozásban, és a politikai szempontok: számos magyar szervezett munkás a Tanácsköztársaságban való részvétele miatt, a fehérterror elől menekülve emigrált és választotta a munkalehetőséget kínáló Franciaországot. Egyébként ez a bevándorlási hullám nemcsak a magyarokat érintette, ekkor jött létre a több százézes franciaországi lengyel munkáskolónia (innen érkezik majd a második generációból bizonyos Raymond Kopa, az öreg Kopaszewski nagy futballistává váló fia, érdekes megfigyelni egyébként, hogy a francia futball három nagy generációjából mindháromban egy bevándorló-gyerek volt a legnagyobb sztár: Kopa, Platini és Zidane), de több tízezer csehszlovák munkás is érkezett a világháborúban kivérzett Észak-Franciaországba.

Csak hogy anekdotázzunk egy picit: ez volt a helyzet nem mással, mint az Aranycsapat legendás kapitányával, Sebes Gusztávval is. Sebes 1924-ben hagyta el Magyarországot (önéletrajza szerint azért, mert egy sztrájkban való részvétele miatt nem kapott munkát). Műszerésként dolgozott Párizsban (munkáskülvárosban, Puteaux-ban lakott), de persze futballozni is szeretett volna, ezzel a politikai beállítódással pedig hol máshol tehetne volna ezt meg, mint a Kommunista Párt munkás-sportszövetségében, a *Fédération Sportive du Travail* bajnokságában (nem állom meg, hogy ne meséljem el, hogy én is az FST mai utódjának, az FSGT bajnokságának vagyok lelkes igazolt labdarúgója...)? Az 1925–26-os évek

ben az FST bajnokságának volt egy magyar emigránsokból álló csapata, a *Sauvages nomades* – Sebes szerint a nevet onnan vették, hogy egyszer borozgattak a külvárosban a Szajna-partján, és egy rendőrjárőr köpött ki feléjük emígyen: „vad nomádok”... Sebes egyébként igencsak kilógott a mezőnyből, játszott az FST válogatottjában is, például egy szovjet csapat ellen 1926-ban Saint-Denisben (érdekes tény és jól mutatja, hogy milyen is volt a Népfront-politika előtti Francia Kommunista Párt: például határozottan elleneztek, hogy a szervezett munkástömegek profi focimeccsre járjanak, melyet burzsoá látványosságnak tekintettek, ezért szerveztek nekik külön bajnokságot). Na csak hogy befejezzük a sztorit: 1926-ban Sebest ki akarta utasítani a francia állam, azonban a híres-neves billancourt-i Renault gyár (Billancourt lényegében a klasszikus, gyári munkásosztály szimbóluma volt Franciaországban: „*il ne faut pas désespérer Billancourt*”, mondta állítólag, pár évig tartó sztálinista korszakában Sartre: azaz nem kell mindig megmondani a proletariátusnak az igazságot...) elintézte neki a tartózkodási engedélyt, ő pedig játszott a gyár csapatában. Végül a ma is létező, neves Red Star FC akarta leigazolni, játszott is egy edzőmeccset a csapatban, de lehetősége támadt hazamenni, és így otthon folytatta a karrierjét az MTK-ban. Egyébként a két világháború között talán a magyar futball volt a leginkább menő magyar exportcikk: elsősorban Olaszországban, de „Willy” Kohut („*le canon hongrois*”, a magyar ágyú, állítólag olyan lövése volt, hogy egyszer eltörte a kapufát...) az Olympique de Marseille egyik legnagyobb sztárja volt, de „Joseph” Újlaki, „André” Simonyi és a szegedi „Désiré” Korányi is nyert bajnokságot és játszott Franciaország válogatottjában.

Visszatérve a magyar emigráció történetéhez: a jobboldalon az első világháború vége óta a Magyar Katolikus Misszió és a létrejövő Collegium Hungaricum szerepét érdemes megemlíteni, melyek komoly jelentőséggel bírtak nemcsak a franciaországi magyarok megszervezésében, hanem a Horthy-rendszer ideológiájának népszerűsítésében is. Mindazonáltal aligha tévedünk, ha megállapítjuk, hogy a két világháború közti franciaországi magyar emigráció súlypontját (túl a szervezett munkásságon, elég, ha a párizsi értelmiségi magyar emigrációra utalunk) a baloldali, a magyarországi rendszerrel szemben álló erők alkották.

A két ország kapcsolatában ritka az olyan korszak, amelyre büszkébbek lehetünk, mint az 1940 és 1944 közti évekre. A magyarok – más nemzetekkel való összetetésben szerény létszámuk ellenére – mintegy háromezren harcoltak 1940-ben Franciaország oldalán a nácik ellen (az ún. *Régiments de Marche des Volontiers étrangers*, azaz a külföldi önkéntesek regimentjei keretében). Az ellenállásban való magyar szerep is több mint ki-

emelkedő, aligha véletlen, hogy a híres „*Affiche rouge*” (eredetileg a nácik propagandaplakátja, mellyel azt kívánták szimbolizálni, hogy az ellenállás a külföldiek, főleg persze a zsidók aknamunkája, később ez a plakát vált a *Résistance* internacionalizmusának egyik szimbólumává) tíz „terroristája” között három „*juif hongrois*”-t is találunk...

A második világháború vége után érkező generáció alapvetően módosította a külföldi (így a franciaországi) magyar emigráció természetrajzát. Az eddigi, többnyire baloldali érzelmű, a két világháború között az autoritárius Horthy-rendszer elől emigráló magyarok többnyire hazatértek az akkor még pár évig demokratikus Magyarországra. Az országot most elhagyók azonban éppen ezen demokrácia elől menekültek: ezt az emigrációs hullámot (mely több százezer embert érintett!) elsősorban a Horthy-rezsim volt katonái, csendőrei, állami alkalmazottjai és persze ezek családtagjai alkották, nem is szólván a volt nyilasokról, akiknek még komolyabb félnivalójuk volt az új Magyarországtól és persze alig tagadhatóan a szovjet megszállástól is. Ennek az emigrációnak a fő célpontja Németország és Ausztria nyugati megszállási övezetei voltak, de Franciaországba is érkeztek szép számmal: noha a korabeli zűrzavaros helyzet miatt nehéz volna pontosan megbecsülni, hogy mennyien, de pár ezren bizonyosan. Szervezetük a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége (MHBK) nevet viselte. Ez a keményen jobboldali, lényegében paramilitáris jellegű szervezet Magyarország „fegyveres felszabadítását” tűzte ki célul: Párizsban a szervezet mintegy 1200 taggal rendelkezett Bak András vezetésével. A lassan kialakuló hidegháborús légkör akár kedvezhetett is volna az MHBK-nak, de azért Nyugaton mindenki tisztában volt vele, hogy kikről is van szó igazából. Lényegében a tegnapi ellenségekről, jó pár esetben nemcsak hogy erősen jobboldali figurákról, hanem egyenesen volt nyilasokról. Így ennek az emigrációnak a helyzete Franciaországban a lehető legkevésbé volt ideális: többé-kevésbé ellenséges környezetbe kerültek, ráadásul Magyarország fegyveres „felszabadítása” (ekkor még a kommunista hatalomátvétel előtt vagyunk, egy formálisan legalábbis demokratikus országban!) is a lehető legkevésbé volt napirenden. Jól jelzi ennek a kívándorlási hullámnak egyrészt a szociális karakterét (igen nagy részben volt katonák alkották), másrészt elszigeteltségét is, hogy például az indokínai háborúban az idegenlégióban mintegy 10 000 magyar katona szolgált! Mindenesetre az is tény, hogy a „negyvenötösök”, akik hosszabb távon is Franciaországban maradtak (tehát a kisebbség, hiszen igen nagy számban vándoroltak tovább a kevésbé barátságos francia földről Észak- és Dél-Amerikába vagy Ausztráliába) alapvetően változtatták meg a franciaországi magyar kolónia képét: az eddigi baloldali dominanciát felváltotta

egy jobboldali, sőt szélsőjobboldali többség. De ez nem változtatott azon a helyzeten, hogy egy ilyen politikai karakterű emigrációnak nem sok esélye volt arra, hogy a fogadó ország komolyan számoljon vele: egy valódi, a nyugati hatalmak szemében is számító szervezett politikai emigrációt végül a következő generáció hozta magával.

Az 1948-as magyarországi kommunista hatalomátvétel és az azt követő újabb emigrációs hullám ismét gyökeres változásokat hozott a magyar politikai emigráció életébe. Nagy Ferenc köztársasági elnök, svájci útjáról való kikényszerített „haza nem térése” 1947 májusában jelezte a nyitányát egy kivándorlási hullámnak, amely már a demokratikus politikusokat érintette. Ez a generáció számbelileg jóval kisebb volt, mint az azt megelőző, azonban annál erősebb, ha a személyiségekre vetünk egy pillantást: végeredményben a köztársasági elnökön túl, a parlament elnöke – Varga Béla – és lényegében a legfontosabb demokratikus pártok vezérkarának egy jó része hagyta maga mögött az országot. Ez a valóságos politikai elit nem véletlenül azonnal az emigrációs politikai keretek megteremtésére törekedett.

Ennek volt az elsődleges kerete az 1947. november 17-én, New Yorkban létrejött Magyar Nemzeti Bizottság (MNB), lényegében az emigráns kvázikormány, amely azonban sosem tett szert a nyugati hatalmak hivatalos elismerésére (ahogy például a náci elől menekülő lengyel, csehszlovák stb. kormány a második világháborúban). Az MNB lényegében magában foglalta az összes, a kommunista hatalomátvétellel szemben álló politikai erőt, a jobboldaltól a munkáspártok kieroszakolt egyesítését ellenző szociáldemokratáig. Az MNB mérsékelt, polgári demokrata programja lényegében a demokratikus, független Magyarország megteremtését célozta, azaz élesen szemben állt az előző generáció, azaz a negyvenötösök programjával.

Szűkebben vett témánk szempontjából is jelentős, hogy ekkor, jóllehet csak pár évre, valóban Párizs lett a nyugati magyar politikai emigráció központja. Azonban hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy Párizs és Franciaország kiemelkedő szerepe csak időleges lehet a magyar politikai emigráció életében. Mindezt elsősorban politikai okok magyarázták: még a kialakuló hidegháborús légkörben se látták a magyar emigráció vezetői elég keménynek a francia (vagy a brit) politikát a Szovjetunióval szemben, ezért értelemszerűen az Egyesült Államok felé orientálódtak. Másrészt köztudott tény, hogy a második világháborút követő évtizedben (lényegében éppen az 1956-os magyar forradalomig, és ettől nem teljesen függetlenül az ún. újbaloldal fellépéséig) a francia értelmiség jó része a Moszkvától közvetlen függésben levő Francia Kommunista Párt szellemi dominanciája alatt állt. Aligha meglepő, hogy a kommunista diktatúra

elől menekülő magyarok (és más kelet-európaiak is egyébként) igen kevésbé kezdték jól érezni magukat az őket lényegében amerikai imperialista bérencként kezelő francia szellemi közéletben. A Franciaország elhagyására buzdító harmadik tényező a Szabad Európa Rádió müncheni székhellyel történő 1952-es megalapítása volt, amely egy csapásra a bajor várost tette számos keleti politikai emigráns fővárosává. Mindezek az összetevők (kiegészülve azzal, hogy a szervezetet az amerikai kormány kizárólagos finanszírozásával tartották fenn) logikusan vezettek oda, hogy az MNB legfontosabb irányítói az ötvenes évek első éveiben elhagyták Európát, és az Egyesült Államokba tették át székhelyüket.

Ami az 1945 és 1956 közti magyar emigránsok számát és a politikai erőviszonyaikat illeti, szerencsére rendelkezünk a francia belső titkosszolgálat egy 1956. februárjában készült, igen precíz jelentésével. Ez 12 500-ra teszi az országban található magyarok számát (és nagyjából 8000–10 000-re azokat, akik 1945 után érkeztek). Ezek közül a jelentés szerint mintegy 5500-an tekinthetők „politikailag elkötelezettek”: ebből 1500-ra tehető a prokommunista, azaz a magyarországi reszim híveinek számító emberek száma, 4000-re az ellenzékieké. Ezen ellenzékiek között – noha erre már a jelentés nem tér ki, aligha tévedünk, ha azt mondjuk: némi jobboldali többség lehetett jellemző.

Az 1956-os forradalom eltiprása utáni emigrációs hullám újra alaposan átrendezte a franciaországi magyar emigráció szociológiai, politikai és mindenfajta jellemzőit. A Magyarországot elhagyók kétszázezres számához képest végül a Franciaországban letelepedők viszonylag szerény, nyolc-tízezernyi létszáma nem mondható túl jelentősnek, azonban ez is elég volt ahhoz, hogy tökéletesen megváltoztassa a megelőző erőviszonyokat. Erről az emigrációs hullámról általánosságban is elmondható, hogy gyökeresen különbözött az 1945-ben vagy az 1947-ben emigráló generációtól. Míg azok meglehetősen jól körülhatárolható társadalmi-politikai jellemzőkkel rendelkeztek, addig az ötvenhatosok esetében erről szó sem volt: lényegében ezek a kivándorlók (ha eltekintünk attól a mozzanattól például, hogy ezek a kivándorlók jóval fiatalabbak voltak, mint az előző generációk) a korabeli magyar társadalom valóságos keresztmetszetét alkották, így jóval kevésbé lehetne őket valamiféle szociológiai kategóriákba sorolni. Hasonló volt a helyzet egyébként politikailag is (mindez aligha független magának a forradalomnak az igen összetett politikai jelentésétől): végül is a kivándorlók között éppúgy megtalálhatunk katolikus integristákat, mint trockistákat.

Végül az ötvenhatosok kapcsán (és nyilván maga 56 kapcsán) a legfontosabb, amit leszögezhetünk, magának a generációnak a legtökéletese-

sebb politikai fragmentációja: érdekes megállapítani, hogy az esemény-nyel kapcsolatos definíciós harcok már az emigrációban megkezdődtek. A reformkommunisták, antisztálinisták, balosok (akik kezdetben az általuk alapított brüsszeli Nagy Imre Intézet és a *L'Etudes* című lap köré tömörültek) számára már ekkor egyértelmű volt, hogy forradalom történt: a felkelést a reformkommunisták készítették elő, melynek kebelében egymásra talált a nép és értelmisége. Ez a balos értelmiség akkoriban nem átalotta 56-ot szocialista, proletárforradalomnak minősíteni. Nyilvánvalóan ennek a generációnak ez a meggyőződése alaposan eltompult már néhány év után – lényegében mindegyikük „liberális baloldalivá” vált –, de ez az a történelmi olvasat, amely ezen a körön kívül is igen komoly jelentőségre tett szert, elsősorban éppen Franciaországban. A francia újbaloldal egyik legfontosabb lapja a Castoriadis-Lefort-féle *Socialisme ou Barbarie* egyik legfontosabb hivatkozási alapjának tekintette az 56-os magyar munkástanácsokat.

Mint köztudott, 1956 után a tömeges, politikai motivációjú kivándorlás megszűnt Magyarországról: ekkor már inkább az egyéni stratégiák, más motivációk, más jellemzők veszik át a terepet – persze ezek elmesélése se lenne érdektelen, sőt.

L. M.: AHíd olvasói számára különösen fontos szempont, hogy Franciaország a „kisebbségi” létkérdések, a „multikulturalizmus” megvitatásának kitüntetett terepe: többek között az állítólagos communautarisme és a republikanizmus feszültségei, az iszlamofóbia és a külvárosokra kivetített rasszista indulatok jelentik ennek fontos aspektusait. A Charlie Hebdo-ügy után hatványozott kihívást jelent megválaszolni: Franciaországra elrettentő példaként kell-e tekintenünk, felemás válaszok megfogalmazójaként vagy ígéretes alternatívák felmutatójaként...? Mi az Hebdo-ügy jelentősége szerinted?

B. G.: Őszintén szólva nem nagyon hiszem, hogy a nyugat-európai multikulturális modell megfelelő párhuzamot nyújtana a kelet-európai kisebbségi kérdéshez, de Franciaország egészen biztosan más eset (végül is a francia modellhez Kelet-Európában a román államnemzet-felfogás áll a legközelebb: a magyarok mint „magyar anyanyelvű románok” – nagyjából ez az, amit a kisebbségi magyarok mindig is a legélesebben elutasítottak; a régi Jugoszlávia éppen azért lehetett ellenpont, mert nem volt etnikai jelleget magában a „jugoszlávtság”, de hát ehhez ti nyilván jobban értetek).

Az integráció Franciaországban nem valamiféle angolszász mintájú multikulturális alapokon áll, hanem a hagyományos szociális republikanizmus alapján. Azaz az integráció kerete nem etnikai közösség, hanem a citoyenek egyenlőségére alapozott politikai nemzet. A brit multikulturális társadalommal szemben a francia republikánus, univerzalista modell, mely az állampol-

gárok jog előtti absztrakt egyenlőségében látja az emberek közti egyenlőség alapját: itt nincsenek etnikai negyedek, városrészek, *in abstracto* itt mindenki francia. Csakhogy a sikeres (tömeg)kulturális integráció manapság szociális kizárással találkozik. A valóságban talán éppen az okozza a „gondokat”, hogy az „integráció” sikerült – és ebben a média tömegkultúrája összehasonlíthatatlanul nagyobb szerepet játszott, mint a republikánus iskolarendszer. A fiatalok értékei, céljai nagyjából azonossá váltak, azonban a lehetőségeik fényérvnyire vannak egymástól. Nem melleleg a „leszakadó” (a versenyben lényegében esélytelenül induló) fiatal éppen a „többséggel” közös kulturális identitás okán viseli olyan nehezen a feléje áradó bizalmatlanságot, félelmet és persze megvetést („mi is franciák vagyunk” – hangzik el oly sokszor a nyilatkozni hajlandó külvárosi fiatalok szájából). És a rendőri és munkahelyi rasszizmust: a mindennapos igazoltatásokat, a nyílt rendőri erőszakot, a szórakozóhelyekről való kitiltatást, a munkahelyi diszkriminációt. Ha van valami, ami közös sorsérzést képes előidézni a külvárosi fiatalokban az – a róluk kialakított médiaképen túl – éppen a közös iskolai és munkahelyi tapasztalat. Ez a közös sorsérzés egyébként független az „eredeti” származási helytől, de még az iskolázottsági szinttől vagy a sikerességtől is, inkább a közös lakóhelyi tapasztalat és a médiavalóság hozza létre. De van egy generációs közösség is: kétségtelen tény, hogy a mostani generáció kevesebb eséllyel rendelkezik, mint az úgynevezett *trente gloireuses* (a második világháborút követő, harmincéves példátlan gazdasági felfutás) idején. A közös generációs élményről – és persze nem csak a színészeknek – szóló rapzene nem az iszlámról szól, hanem a társadalmi kirekesztettségről mesél. Franciaországban az iszlám különállásán alapuló multikulturális társadalom vagy valódi mohamedán tömegkultúra nem alakult ki: egy rapénekes sokkal fontosabb szereplő, mint egy imám. Ha van a külvárosoknak sajátos kultúrájuk, az nem egy mohamedán valami, hanem a fogyasztói társadalom tömegkultúrájának egyik speciális formája.

A kilencvenes évek elejétől új jelenségre lehetünk figyelmesek: az egyre inkább „integrálódott”, azonban a társadalom peremére vetett, főleg maghrebi származású (mármint a szüleik és nagyszüleik révén) fiatalok, revindikatív cselekvésükben egyre inkább identitásuk iszlám összetevőjét kezdték el hangsúlyozni. A latens vagy kevésbé latens rasszizmust, a társadalmi kizártságot személyük, identitásuk elleni támadásként élték és élik meg: logikusan a védekezési mechanizmusuk önazonosságuk autentikusságának, érvényességének fokozottabb kidomborítása lett. Hányszor halljuk külvárosi fiúk és lányok szájából, ha társadalmi téma kerül szóba, a *respect* szót! Respektáljátok személyünket és választott identitásunkat! Az iszlám könnyen alapvető összetevője lehet (lehet, azaz távolról se

mindig ez a helyzet) kulturális és szociális identitásuknak, annál is inkább, mert ez az egyetlen kulturális tőkéjük, amellyel az „eredeti” franciák nem rendelkeznek. És a kör így zárul be: a társadalmi kizártság egyik eleméből így lesz büszkén viselt megkülönböztető jegy. Ez persze még egy dolog is jelent: az identitásjegy egyben az ellenállás egyik összetevője is – ez nem is kerüli el egyes baloldali szervezetek vagy gondolkodók figyelmét, a *Nouveau Parti Anticapitaliste*-től Alain Badiouig.

De a lényeg mégiscsak ez: az iszlám – egyébként nagyon is viszonylagos – „előretörése” nem elsősorban vallási kérdés, hanem identitás-ügy. Ez természetesen azt is jelenti, hogy az „iszlám öntudat” legalább annyira külső körülmények hatására erősödik, mint valamiféle egyéni belső meggyőződésből. Kevésbé eufemisztikusan: az, hogy a közéleti viták jelentős része az „iszlám-problémára” fókuszál (ráadásul a mintegy fenyegetett helyzetben levő „többségi nemzeti kultúra” szemszögéből) nyilvánvalóan kiváltja és erősíti az iszlám szolidaritást. Ez az iszlámhoz való tartozás, melyet sokan magukénak vallanak és néhányan a külső jeleit is viselik, nagyon kevésbé írható le a „valláshoz való fordulás”, az „iszlamisáció”, a „kommünotarizmus” kategóriáival – inkább egy diszkriminált identitással való természetes szolidaritásról van itt szó.

És persze abban is biztosak lehetünk, hogy a vallási hovatartozás ezeknél a fiataloknál „identitás-karakterű” jellemző, azonban távolról sem kizárólagos. Az iszlámhoz való tartozás bonyolult egyéni élettapasztalatok eredője, kívülről nézve tanácsos, mint arról az imént hosszan szóltunk, nem mindent vallási jelenségnek látni, még ha elsőre valami annak is tűnik.

A *Charlie Hebdo*-ügyről szólván nem lehetett nem megemlíteni azt a társadalmi-történelmi kontextust, amelyben ez a folyóirat létezett és létezik. A *Charlie Hebdo* munkatársai talán őszintén hitték, hogy az iszlám radikalizmus ellen harcolnak, azonban sajnos nem erről van szó: visszataszító karikatúráikkal stigmatizálták a francia nép egy részét, a lehető legizléstelenebb módon. Nem polgárpukkasztás volt ez, hanem a fehér kispolgárok legsötétebb előítéleteinek való alájátszás, a lehető legtisztább konformizmus. Hozzájárulás a „civilizációk harcához”, az iszlamofób hisztériához, szubverzívó helyett a legmélyebb reakció. A *Charlie* kétségkívül viccelt minden más vallással is, de más esetekben csak a vallás reprezentánsaival, bigott, homofób papokkal, reakciós rabbikkal és így tovább. Az iszlám esetében nem a vallás reprezentánsai voltak a célkeresztben, hanem mindenki, aki iszlám vallású: a (gyakran szexuálisan frusztrált, ki tudja miért egyébként) „szakállasok” és a millió gyerekkel segélyért sorban álló fejkendő nők. Csak a muzulmánok voltak a lap hasábjain *csak* muzulmánok,

kizárólag a vallásuk által meghatározottak. Egy muzulmán csak egy muzulmán, semmi több...

Nyilvánvalóan valamiféle általad emlegetett „ígéretes alternatívát” nehez lenne beleláttni a mostani helyzetbe. Talán egyet mégis lehet: végül is elég hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a nagy republikánus egyetértés, a szólásszabadság védelme és így tovább, mennyire képmutató jelenség. Például mohamedán sportolóknak kellett magyarázkodniuk, akik nem voltak hajlandóak *Je suis Charlie* mezben pályára lépni, azzal hogy nagyon sajnálják az áldozatokat, mélyen elítélik a merényleteket, de hívóként nem lehetnek azonosak a vallásukat és gyakorlóit ízléstelenül gúnyoló lappal... A szólásszabadság náluk ért véget, úgy tűnik.

A merényletek után maga Manuel Valls miniszterelnök fogalmazott úgy, hogy háborúban állunk az „*islamo-fascisme*” terroristáival. Túl a kifejezés messziről büzlő pedigregjén (a forrás Oriana Fallaci, majd George W. Bush...), a dolog a jelzón áll vagy bukik, természetesen. Badiou a merényletek utáni remek írásában foglalta össze, hogy a fasizmus fontos elemei mennyire jelen vannak ezekben a merényletekben: identitásalapú gyilkosságok, célpontban a szemben álló közösség reprezentánsainak tartott személyek, halálkultusz, az igazi cél a merénylet által kiváltott reakció (jelen esetben az „iszlám” és a „nyugati civilizáció” harcának élesedése).

De hogy a dolog csak úgy egyszerűen „iszlám” lenne? Ez nagyon súlyos megállapítás, de egyébként a tények se felelnek meg teljesen neki. A merénylőkkel kapcsolatos narratíva fontosabb elemei közismertek: többekévébé vallásos kisstílu bünözök a börtönben nagyon vallásosak lettek, majd a börtönből kikerülve mindez teljes örületbe fordult. Ezzel szemben azon vallásos közösségek imámjai, ahová a későbbi merénylök jártak, arról számolnak be, hogy távolról se voltak fanatikusan vallásosak, mérsékeltlen ismerték a vallási szövegeket, előírásokat (a gennevilliers-i imám szerint a *Charlie Hebdo* hóhérai „azt se tudták, hogyan kell tartani a Koránt”). Radikalizálódásuk alapja nem a vallás volt, hanem a dzsiháád: azaz a szent háború, azaz gyakorlati-világi események, az öbölháború óta zajló összeütközések a „Nyugat” és az „iszlám világ” között. Egyszerűen elhitték a „civilizációk harca” nevezetű veszélyes örültséget, melyet azonban nem imámok találtak ki, hanem nyugat-európai értelmiségiek, akiknek *New Age*-rasszizmusa szeret azzal riogatni, hogy a civilizációk háborújában a „bevándorlók” az ötödik hadoszlop, amely belülről fenyegeti civilizációnkat. A felelősség kérdése tehát minimum megoszlik a radikális imámok és a nyugati értelmiségiek egy jó része között: és bizonyos, hogy a kiút nem arra keresendő, hogy mindezt valamiféle „iszlám” jellegzetességnek láttatjuk.

Persze az is igaz, hogy a mai nyugat-európai iszlám (hogy ne is beszéljünk arról, mi folyik a világ más pontjain...) „a belső kolonizációtól” szenvedő, diszkriminált, önmagát veszélyben érző (és persze ezért szintén paranoid) identitás. Itt élő iszlám embertársaink mohamedánokként – aligha érzik olyan jól magukat a bőrükben. Azonban mindez inkább a többségi társadalom patológikus tüneteit mutatja, mint bármi mást. Az iszlámtól való rettegés tényleg elérte a fóbia szintjét: az iszlámellenesség mindenkit sújt, akit muzulmánként tartunk, legyen hívő, agnosztikus vagy ateista, kövesse az iszlám szokásokat, vagy sem. Igen, ez a XIX. és XX. századi antiszemitizmus nyelve: iszlám az, amit és akit annak tartunk.

Egészen félelmetes, barbár dolgok törnek elő, hiszen mégiscsak arról volna szó, hogy egy egész világvallás került a vádlottak padjára. Nekünk, közép- és kelet-európaiaknak nem új a jelenség egyébként: pontosan ugyanazok a barbár babonák, keresztény hiedelmek, népi mítoszok kelnek életre az „iszlámmal” szemben, melyeket mi jól ismerünk a XIX–XX. századi antiszemitizmusból. Túl sok gyerek („túlnépesednek minket” – a XIX. századi zsidó családokban jóval több gyerek született, mint a magyarokban, a németekben, a lengyelekben stb.), elveszik a helyet az őshonosok elől, miattuk nagy a munkanélküliség (Le Pen: „ötmillió bevándorló – ötmillió munkanélküli”, vö. „*numerus clausus*”), elnyomják a nőket (a korabeli zsidó családoknál patriarchálisabb közösséget nehéz elképzelni), meg egyáltalán keletiek, bűdösek, hülyén imádkoznak, mindenhová a saját templomukat akarják emelni (mecsetet vagy zsinagógát – az idők változnak), egyszerűen: idegenek, akik idetelepültek, és szemmel láthatóan – a saját ostoba szokásaikkal együtt – itt is akarnak maradni.

A XIX. század végi antiszemitizmussal való összevetés más, „szociális” szempontból is tanulságos lehet. Franciaországban a korban ugyanis az antiszemitizmus elsősorban szociális ügy volt: a célpontjai (a frissen bevándorolt romániai, litvániai, lengyel zsidók) kétkezi munkások voltak, „idegenek”, akik lenyomták a béreket, elvették a munkát a franciák elől, és így tovább. Azaz a kor bevándorlói, arabjai, törökjei, „pakijai”, feketéi. Az idegengyűlölet mindig is a frissen érkező szegényeket sújtja, mióta megszületett a „nemzet” fogalma. Hogy Franciaországnál maradjunk: a fővárosba érkező auvergne-ieket, bretonokat, olaszokat, lengyeleket, keleti zsidókat, spanyolokat, portugálokat, észak-afrikaiakat, feketéket. Igen, a rasszizmus mindig is a nép ópiuma volt.

Mert természetesen az iszlám elleni támadás alapvetően mégiscsak egy szélesebb horizontú, nem is olyan titkolt szociális háború nem is olyan nagy titkos fegyvere. Ez a rassz nélküli rasszizmus, ez a széles körben immár elfogadott, respektált gyűlölet a fejünkbe táplálja, hogy egy „fenyege-

tett”, „ostrom alatt lévő” társadalomban élünk, amely allergiás mindenre, ami más, ami idegen.

Ez egy kevert társadalomban lényegében állandó polgárháborút jelent, melyet különösen gyomorforgatóvá tesz, ha mindezt végeredményében respekálható elvek (laicitás, republikanizmus, „a nők jogai” és így tovább) nevében űznek. Mert mit szóljunk ahhoz, ha van egy adott helyzet: köztársaságunkban vannak iszlám vallású állampolgárok, még gyerekeik is vannak, akik példának okáért nem esznek disznóhúst. Azonban nem más, mint Nicolas Sarkozy (aki ismét a nagy jobboldali párt elnöke: „rossz pénz nem vész el”, ahogy mondani szokás...) azt javasolja, hogy az iskolai menzákon tiltsák be a disznóhúst nem tartalmazó menüket... Nem tréfálunk, ez a helyzet. Rossz hírű bajkeverőnknek az érve természetesen a laicitás. Vagy ha eltiltanak iskolai kirándulásokról olyan kíséző anyákat, akik *foulard*-t (fejkendőt) viselnek. Az ok: a nők jogainak védelme.

A jobboldal és a baloldal (sőt a szélsőbaloldal jó része!) közös credójává váló mai laicitás egy tökéletesen más politikai helyzetben, megfosztva minden pozitívumától, elvesztette legfontosabb mondanivalóját, igazi lényegét. Azaz annak az álláspontnak nemcsak a képviselőjét, hanem egyenesen törvénybe iktatását, hogy a vallás nem politikai, azaz közügy, hanem a privát szféra része. Manapság ezzel szemben, a laicitás új virágkorában, mit látunk? Éppen azt, hogy a politikai viták szívében egy vallás áll, amely távolról sem véletlenül éppen a „bevándorlók” és a szubproletariátus egy jó részére jellemző.

Reakcióainknak azonban mit se számít, hogy a francia republikánus-univerzalista integrációmodell éppen ellentéte a brit multikulturális modellnek, hiszen nekik valójában mindenfajta „kevert” társadalommal gondjuk van. A felülről jövő osztályharc jól ismert jelenségével van dolgunk, amelynek fő célja az alsó néprétegek megosztása, azaz az „osztály” helyett a „rassz” előtérbe helyezése. Igen, ha tetszik, ez a (poszt)fasizmus, hiszen ilyet tényleg a harmincas évek óta nem láttunk: a legszegényebb rétegek kerülnek a rasszista alapú szociális küzdelmek egyik oldalára. Van miért aggódni.

L. M.: Párizsnak, mint a politikai, szerelmi/szexuális, művészeti és tudományos/filozófiai modernség (egyik) központjának, mintaadó metropolisának nyilvánvalóan leáldozott az ideje. Mégis, mi az szerinted, ami ma feltétlenül közvetítendő Párizsból?

B. G.: Ha arra gondolsz, hogy Párizs, a XIX. (és némileg a XX.) század fővárosa, a múlté: igazad van. Igen, a XXI. századnak nincs fővárosa, Párizs urbanisztikai-szociológiai-kulturális átalakulása pedig sok tekin-

tetben természetes dolog (amennyiben a tőkés rendszer természetes per-
sze), de a dolog nem annyira passzív („leáldozott”), mint amennyire lát-
szik. Hogy egy híres könyvcímmel szóljunk: Párizs nem meghalt, hanem
megölték (vö. Louis Chevalier: *L'Assassinat de Paris* – a nagyszerű könyvet
egyébként Guy Debord is emlegeti a *Panegyrique*-ben, mint „az egyetlen,
amely észrevette, mi történik”).

A párhuzam szinte kínálja magát az 1850 és 1871 közti évek és a száz
évvél későbbi korszak között, amely végül betette a kaput az általa is em-
legetett „mintaadó városnak”: a város szövetének teljes átalakítása (ahogy
egy szerző mondja oly szépen: „megszakad az elszakíthatatlannak tűnő
kapcsolat a város kövei és lakói között”), a sok tekintetben ezek átalakulása
ellen kitört lázadás (párizsi kommün, 1968) és végül a teljes vereség, amely-
nek az első esetben a nagy krónikása Walter Benjamin, míg a másodikban
Guy Debord: „a várost feldúlták, tönkretették („*la ville était saccagée*”), ez-
zel lerombolták azt az életmódot, amely eddig jellemző volt rá”.

Az első korszak története ismertebb, de talán néhány mondatban
nem árt összefoglalni. Az 1850-as években (a 48 júniusi munkásfelke-
lés példátlanul kegyetlen leverése után) a régi Párizs lerombolása sem
csak egyszerűen stratégiai célokat szolgált: megváltoztatta lakóinak a vá-
rosukhoz való érzelmi, képzeletbeli és konkrét viszonyulását. Az egyes
negyedeknek valóban „lelkük” van, egy-egy terület társadalmi meg-
oszlása különböző „pszichikai tulajdonságokkal bíró” zónák kialakulá-
sát is jelenti (ennek „tudománya” a szituacionisták nagy találmánya, a
„pszichogeográfia”).

Ez a kreatív rombolás nemcsak a régi, „piszkos” Párizsnak vetett véget,
hanem a társadalmi struktúrák lebontását is jelentette: az új térbeli-társad-
almi struktúrák felemelkedését, a bulvárok és a nagy áruházak városáét,
ahol a pénz, a profit, a spekuláció, az áru fétise uralkodik. Haussmann
megértette, hogy „a városi tér uralása hatalmat jelent a társadalmi repro-
dukció felett is” – a városban folyó hatalmas munkálatok (és a példátlan
telekspekuláció, melynek a híres David Harvey részletekbe menő leírását
nyújtja) azzal is együtt jártak, hogy a szegényeket kiűzték a belső negye-
dekből. Ekkor jön létre a Párizsra – *mutatis mutandis* ma is – jellemző sa-
jatos térbeli szegregáció: a társadalmi osztályok szerinti térbeli elkülönülés
egyrészt a központ és a külvárosok, másrészt a burzsoá Nyugat-Párizs és a
proletár Kelet-Párizs között. Ennek a szegregációnak a célja az volt, hogy a
burzsoázia térbelileg is elkülönüljön a „veszélyes osztályoktól”, és végered-
ményben maga a kommün nem volt más, mint a „város visszahódításának”
kísérlete, amikor „a Belleville-ből leereszkedő nép megkísérli visszafoglal-
ni a város központját”.

A város Haussmann általi átépítése (1853–1868) három, egymással összefüggő célt szolgált. Egyrészt a hatalmas sugárutak az áruk szabadabb mozgása előtt nyitották meg az utat, ahogy Zola írta, „lukat ütve mindenfelé a városon”: ezek az új bulvárok már *a priori* se valamiféle szocializációs helyek voltak (mint a középkori terek), vagy csak egyszerűen a felvonulások, parádék terei (mint a királyi hatalom korában). Mindehhez természetesen hatalmas összegekre volt szükség, melyeket Haussmann óriási hitelekkel teremtett elő: ezt éppen abból a hasznóból kívánta visszafizetni, melyet a város a tőke előtti fokozottabb megnyitásával fognak megszerezni (egyébként ez is történt). Ezzel alapvetően változott meg a „várostervezésnek” a logikája: addig a város előteremtett bizonyos összegeket, amelyeket aztán a város fejlesztésére fordítottak (a logika tehát ez volt: város-pénz-város), most azonban hiteleket vettek fel azzal a céllal, hogy átépítsék a várost, hogy az még több hasznot termeljen (a logika tehát: pénz-város-pénz). Maga a város vált áruvá. A másik cél stratégiai volt: a hatalmas sugárutak keresztbe metszették a felkelésre hajlamos népi negyedeket, közvetlen kapcsolatot teremtve a városban elszaporodó kaszárnyák között, ez együtt járt a városközpont (elsősorban a *Cité* szigete) teljes átalakításával, az ott lakók kiűzésével, házaik helyén adminisztratív központ létrehozásával. A harmadik cél a város szimbolikus átalakítása volt: a középkori, kisutcsás, kaotikus Párizsból egy birodalom racionális elrendezésű, fényes, grandiózus városának létrehozatala, ahol minden a civilizáció, a tőke és az autoriter hatalom házaságának dicsőségét zengi. Ha a katonai parádéval átadott bulvárok nem a krími vagy az itáliai háború diadalmas csatáiról neveztek el (például Sébastopol vagy Magenta), akkor dinasztia tagjai neveit kapták. Az ekkor épített templomok, pályaudvarok, szobrok azonban nem egyszerűen csak a konkrét vallási, történelmi, politikai jelentésüket hordozták, hanem „az örök jelenét”, azaz a civilizációét, amely a XIX. századi Párizsban érte el csúcspontját. A város szövete teljesen átalakult a győztesek monoton és homogén emlékművei által, melyek nem hagytak többé teret a régi Párizs, a „legyőzöttek” társadalmi-térbeli emlékezetének. A népi negyedeken nyílegyenesen átvágó hatalmas sugárutak egy birodalmi emlékműtől vezettek egy vásárcsarnokig, egy kaszárnyától egy burzsoá palotáig: a régi Párizs ezer arcát felváltotta az egységes város képe, a rend és a haladás szimbólumáé.

A város meghódítása vallási jellegű is volt, a rendszerrel szövetséges katolicizmus jegyében sorra emelkedtek a népi negyedekben a templomok: csak a hatvanas években majdnem egytucatnyi. A nem éppen a valóságokról híres vörös negyedek (Belleville, Montrouge, La Chapelle,

Batignolles...) valódi „megerőszkolására” került sor ezzel – ennek a kommün során meg is lesz a maga ellenhatása: a kommün klubjainak többsége ezekben a templomokban jött létre.

A Kommün Benjamin szemében a XIX. század fővárosa, Párizs forradalmak és ellenforradalmak szüntelen egymásutániségében jelentkező történetének legfontosabb epizódja. A felkelés kultúrájának a csúcspontja – míg a régi Párizs Haussmann általi lerombolása a reakcióé. Haussmann célja a „negativitás” Párizsból való likvidálása volt egyszer és mindenkorra, míg a kommün az ellene való utolsó lázadás: végül is a bukást kísérő lángok beteljesítették Haussmann pusztító munkáját. A régi Párizs megsemmisült.

A második történet kevésbé ismert: valamikor 1960 és 1968 között lezállt az éj, a XX. század elejének Párizsa eltűnt, átadta a helyét valami másnak. A kontextus itt is egy gazdasági felfutás, a város népességének drasztikus növekedése és az állami befolyás magánérdekkel való tragikus keveredése. Ez de Gaulle, Malraux és Pompidou korszaka: „modern fővárost a modern Franciaországnak”, a nagy *relooking* ideje, amikor „újragondolják a várost”, melynek következményei mindig tragikusak. A nagy változás szimbóluma lehetne a *Tour de Montparnasse*, amely véglegesen átalakította a két világháború között fénykorát élő kerületet (Hemingway és Aragon, Henry Miller és Elsa Triolet, a Le Dôme és a La Coupole...), hogy egy tökéletesen jellegtelen vidéket csináljon belőle. Vagy a *Les Halles* bevásárlóközpont, amely a Párizs szívében levő fedett piacot, megannyi nagy regény színterét váltotta fel, és amelyet most persze megint újjá kell építeni. Vagy az ingatlanpiaci bummal párhuzamosan a bankok térnyerése, amely a restauráció és a császárság híres Grands Boulevards-jait (melybe a húszas évekbe a szürrealisták lehelnek új életet) ölte meg: ma az Opéra és a Montmartre emelkedője közötti városrész a nagy biztosítók és bankok székházainak lelketlen üzleti negyede.

Az ingatlanfejlesztő („*les promoteurs*”), mint a második világháborút követő évek negatív hőse; az autómániás évtizedek; a fogyasztói társadalom uralkodásának ideje; az urbanisztikai vizionáriusok kora; a technokraták uralma (akikre de Gaulle királyi megvetéssel rábízta a hatalmat, mint ahogy azt se felejtjük el, hogy valaha a technokrata szó nem pejoratív értelmű volt: kevesebben hittek a pápa csalhatatlanságában, mint az övékében, akiknek mindenre volt válaszuk, a híres mandarinok, akikről a korabeli *bonmot* szól: „a nagyközönség gyakran összekeveri őket egymással: ez pontosan jelzi, hogy igen jól ismeri őket...”); a biztosítótársaságok és bankok mindenhol való megjelenése (és inentől ment igazán nagyban a játék: a várost uraló logika már a P-Á-P egy magasabb szintre emelése); igazi

urbanisztikai *Far West*, ahol mindent lehet; aztán persze „a briliáns, fiatal technokraták”, a híres ENA növendékei hamar nyakig találták magukat, nagyon is a magánérdekek szolgálatában. De persze, ahogy Haussmann (és Balzac) idejében: az állam szolgálatából a magánérdek szolgálatába és vissza, de tulajdonképpen a magánérdek szolgálata is a közérdek szolgálata, hiszen ki ne akarná, hogy menjen a *business*?

És aztán természetesen az egészre a koronát a nagy dzsentrifikáció tette fel, amely napról napra zabálja fel a régi Párizs megmaradt népi negyedeit, utcáit. Ma a történet végén azt kérdezhetjük, amit Zola vagy Hugo kért Haussmann után: vajon hogyan merhették ezt megtenni?

Jóllehet sokan emlegetik, hogy Párizs igazi szépsége a házak erdejében áll, nem a templomokban, a nagy sugárutakban vagy a grandiózus diadalívekben, azonban még ma is igaz: mi Passy, Auteuil vagy egész Nyugat-Párizs Belleville-hez vagy a Montmartre-hoz képest? Az unalom sivatagai: széles sugárutak, belépőkódok, belső kertek, rendezett házak és semmi más. Aligha van város, amelyre igazabb lenne, hogy a legelőbb kerületek: tökéletesen élhetetlenek.

De már (hogy befejezzük a két történelmi korszak közti párhuzamot) a 68-as lázadásban is nehéz nem látni a város „nanterrizálódása” elleni lázadást is (unalom, beton, funkcionalizmus): mekkora változás ez a régi Párizshoz képest, amelybe annyi diákgeneráció volt szerelmes! Guy Debord, aki a rá jellemző szerénységgel meg volt győződve róla, hogy a XX. századi Párizsban a „negativitás erői” a lettristák, majd a szituacionisták kávéházi asztalainál csoportosultak, egy girondista képviselőt idéz a konzervatívok és a párizsi lázadók közti örök ellentét illusztrálására, 1793-ból: „Ha, és ezt az egész francia nép nevében deklarálom önöknek, az állandóan újjászülető párizsi lázongások kezdet mernek emelni a nemzeti képviseletre, akkor Párizst le fogjuk rombolni, hamarosan a Szajna két partján keresni kell majd annak a városnak a nyomait, amely itt valaha létezett.” Végeredményében 1968 volt az utolsó nagy roham a fennálló rendszer ellen, a város XX. század végi „urbanisztikai” átalakítását, a negativitás privilegizált helyének végórát jelentik: „Azt gondolom, hogy ezt a várost azért akarták inkább elpusztítani, mint a többit, mert az itt állandóan újra fellángoló forradalmak túlságosan nyugtalanították és sokkolták a világot; és persze azért, mert ezek a forradalmak sajnos mindig elbuktak.” A cél a félelmetes emlékek eltemetése, a „*le grand nom de Paris*” kitörlése az emlékezetből.

Ahogy Benjamin számára a Kommün és a Véres Hét után a régi Párizs egyszerűen megszűnik létezni, úgy Debord számára 68 után „Párizs nincs többé”: „hamarosan el kell hagynunk ezt a várost, amely számunkra oly szabad volt, de amely hamarosan teljesen az ellenség kezére fog jutni”.

És igen, a kommün... Aligha véletlen, hogy sorozatban kevésbé jelennek meg a kommün történetéről szóló írások Franciaországban, mint a kommün emlékezetéről (azaz aktualitásáról): a kommün minden, amit ma mondjuk az *Occupy* mozgalom legalábbis pedzeget: nézzétek, a dolgok megváltoztathatóak, valami más is lehetséges. A kommün az is persze, hogy mindenkinek lehet mondanivalója arról, hogy milyen legyen a közös életünk. Hogy nincsenek „egyszerű emberek”. Hogy ma megint mindenki *sans-culotte*, hogy persze nem egy „kommün” kell (ahogy a XXI. századnak sincs „fővárosa”), hanem száz, ezer. Hogy Athén, szítsd a lángot, és Chiapas, felelj neki. Hogy: *Occupy all streets!!!*

A kommün persze egyúttal a város visszahódítása, a fogyasztás és a kereskedelem forgatagából valódi lakóhelyünk tétele, az életünk mindennapjainak gyökeresen más formában való berendezése, a kommün egy nagy felszabadító vigasság, a kommün mulatság és forradalom egyszerre (mint minden igazi forradalom), a „*Le Temps des cerises*”, hiszen minden forradalmi dal szerelmes dal is egyszerre (és persze *vice versa*), a kommün nők és férfiak felkelése az elviselhetetlennel szemben, akik a saját kezükbe vették a sorsukat, maguk uraivá váltak a kifejezés legigazibb értelmében.

A „városi felkelések” témája persze ma újra aktuális lett, hiszen *vannak városi felkelések*. Saint-Denistől Isztambulig, Rio de Janeirótól Hackneyig tömegek teszik igen explicitté, hogy városaink „áldozatul estek”. Árucikké váltak, melyek egyetlen céljává az érték termelése vált: remek befektetések, a tőkevonzókéességük kitűnő – csak éppen nem lehet bennük élni. Dzsentrifikáció, megtisztított kerületek, élhetetlen külvárosok, szegregáció, a turizmus és a hivalkodó fogyasztás szolgálatába állított belvárosok: városaink felzabálják önmagukat, a szemünk láttára esnek darabokra. Manapság minden város egy Haussmann utáni Párizs: város polgárai nélkül és polgárok városuk nélkül. Minden ilyen városi lázadás célja a „város visszafoglalása a város által”. Aligha kétséges: a kommün előtt még szép napok állnak.

Érdekes egyébként (hogy némileg témát is válttsunk), hogy noha majdnem minden országra jellemző manapság, hogy az igen magas szintű teoretikus útkeresés (a „kritikai elméletről” beszélünk természetesen) alig hagy bármilyen nyomot a valóságos mozgalmon, Franciaországban még inkább így van ez. A mostani elmélet szerintem egészen példátlanul magas színvonalú: nem csak a régi szerzők fedezték fel újra, hanem a sokáig a „marxizmussal” szemben állóként kezelt teoretikus iskolák (a „posztmodern” Foucault és Deleuze, az *operaismo* és az *A/autonomia*, a szituacionizmus... vagy állambarátoknak: Gramsci és Poulantzas stb. stb.) épültek be a különböző elméleti tradíciókba. Hihetetlenül izgalmas mind-

ez: és teljesen haszontalan. Paradox módon, noha ennek a nagy része franciaul (vagy franciául is) zajlik, talán itt a legegységelműbb, hogy mindennek semmi visszhangja a gyakorlati mozgalmakban. Ennek az oka nagy valószínűség szerint a híres francia „*tout politique*” lehet (ez sokáig a nagy előnye volt, gondoljunk a híres *bonmot*-ra a „francia mozgalom – angol politikai gazdaságtan – német filozófia” triumvirátusáról): a francia mozgalmat még mindig a választások és a szakszervezetek strukturálják, külföldi szemmel alig érthető módon. Itt sem *Occupy*, sem *Placa del Sol*, semmi hasonló... Magas szintű teória és a lehető legtradicionálisabb mozgalom a különböző szélsőbaloldali pártoktól az anarcho-szindikalista szakszervezetekig (a CNT vagy az anarchisták lapjaiban a legfontosabb mondanivaló még mindig a vörös-fekete Katalónia, a harmincasokból...).

A magamfajta javíthatatlan frankofónok azzal is vigasztalják magukat, hogy az engem (vagy persze: minket) igazán érdeklő kritikai elméletben az angol mint *lingua franca* jóval kevésbé jellemző, mint mondjuk a természettudományokban. Talán az már túlzás, hogy a kritikai elmélet nyelve a francia lenne, de még mindig nem csak angol, mint számos más tudományé. Párizsban ebben a tekintetben még mindig történnek dolgok, meg persze még ezer helyen, a színházban, a kultúrában és persze az utcán, a *grande gueule parisienne*-t (a párizsi nagypofájúságot) még mindig nem kell féltetni. És persze metropolis ez: európai díszletek között találkozhatunk millióféle emberrel – én szeretem az ilyesmit, szerintem mások is. Na meg persze valljuk be: Párizsban elég szép díszletek között flangál még mindig a *flâneur*.

De persze van igazságod: „*Vivre ailleurs, c'est exister au sens relatif du mot secundum quid; vivre à Paris, c'est exister au sens absolu, simpliciter*” [„Máshol élni, csak létezni a szó viszonylagos értelmében *secundum quid*; Párizsban élni, létezni abszolút értelemben, *simpliciter*.”], írt imigyen egy XVI. századi senlis-i diák... Na ez ma biztos nincs így. Debord írja valahol: „*J'ai pu revenir aux ruines qui subsistent de Paris, puisque alors il n'était plus rien resté de mieux ailleurs. Dans un monde unifié, on ne peut pas s'exiler*” [„Visszatértem a romokhoz, melyek Párizsból megmaradtak, mert ma már jobb nem maradt máshol se. Egy egységesült világban nincs hová menekülni.”]. Én nem visszatértem ide, soha nem mondanám, hogy *parisien* vagyok (még külföldinek, még magyarnak se), de azt hiszem, hogy a párizsi levegő, ha nem is tesz szabaddá, szabadabbá igen. Még mindig jobb itt, mint máshol. Talán.